

І. М. Жаровська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук,
доц. кафедри теорії та філософії права

ОБНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ДЕРЖАВНО-ВЛАДНИХ ЯВИЩ У МЕЖАХ ТЕОРЕТИЧНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

© Жаровська І. М., 2014

Розглядаються проблеми у сфері юридичного розуміння державно-владних явищ. Особливу увагу присвячено вибору оптимальної методології дослідження цих явищ. Проводиться аналіз можливих оновлених методологічних підходів з метою повного та всебічного аналізу державно-владних явищ.

Ключові слова: методологія, метод, державно-владні явища, державна влада.

И. М. Жаровская

ОБНОВЛЕНИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ГОСУДАРСТВЕННО-ВЛАСТНЫМ ЯВЛЕНИЯМ В ПРЕДЕЛАХ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО ПРАВОВЕДЕНИЯ

Рассматриваются проблемы в сфере юридического понимания государственно-властных явлений. Особое внимание посвящено выбору оптимальной методологии исследования этих явлений. Проводится анализ возможных обновленных методологических подходов с целью полного и всестороннего анализа государственно-властных явлений.

Ключевые слова: методология, метод, государственно-властные явления, государственная власть.

I. M. Zharovska

UPDATE METHODOLOGICAL APPROACH TO STATE-GOVENMENT PHENOMENA WITHIN THEORETICAL LAW

The article addresses the problem in legal understanding of state and power events. Particular attention is devoted to the selection of the optimal methodology for the study of these phenomena. The analysis of possible renewed methodological approaches in order to complete and comprehensive analysis of the state-government events.

Key words: methodology, method, public authorities phenomenon, government.

Постановка проблеми. Методологічні питання дослідження державно-владних явищ встановлюють умови, форми і методи наукового пізнання будь-якого явища, визначають наукову цінність аналізу та його достовірність, формують ефективну систему правового регулювання та дають поштовх до подальших наукових розробок. Аксиологічна зміна державотворчих та правотворчих процесів детермінують цивілізаційний поступ у науковому пошуку через поєднання альтернативних світоглядів і сфер існування державної влади із сучасними вимогами реалізації прав і свобод людини, новітніми засобами комунікації та міжнародної інтенсифікації відносин. П. Рабінович зазначає, що приведення науки у відповідність до соціальних реалій потребує передусім її методологічного

“перезброєння” [348, с. 16]. Отож, актуальність дослідження оновлення методологічних підходів під час дослідження державно-владних явищ зумовлена як потребами науки, так і практичною сферою застосування в умовах трансформаційних процесів сучасності.

Мета роботи – дослідити проблеми методологіювання державно-владної сфери та проаналізувати можливі оновлені методологічні підходи з метою повного та всебічного її аналізу.

Стан дослідження. Варто наголосити, що проблема державної влади посіла вагоме місце у працях визначних мислителів, таких як: Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Н. Макіавеллі, Дж. Локк, Ш. Монтеск’є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель, Г. Ласуелл, М. Вебер та ін. У вітчизняній юридичній науці вказану проблему або суміжні з нею досліджували такі вчені, як: Ю. Барабаш, С. Головатий, А. Заєць, О. Зайчук, М. Кельман, В. Ковальчук, О. Копиленко, В. Лемак, Р. Мінченко, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка, О. Тихомиров та ін.; у російській науці – С. Алексєєв, В. Нерсєсянц, Ю. Тихомиров, В. Чиркін, В. Халіпов, Д. Шапсугов та ін.

Однак, незважаючи на доволі істотну зацікавленість наукової спільноти державно-владними явищами, проблемам оновлення методологічних основ приділено неналежну увагу.

Виклад основних положень. Державно-владні явища досліджують з рівних поглядів. Переважно у межах функціонування органів державної влади. Однак це звужена та неповна їх характеристика. В основу пізнання державно-владних явищ, на нашу думку, потрібно поставити комплементарно-цілісну концепцію методологіювання, яка належить до інтегрального типу через системне пізнання державно-правової субстанції у вимірі плюралізму розуміння державно-владних явищ та об’єктивно спрямована на консолідацію науково-полярних ідей, теорем, поглядів, концепцій на досліджуване явище у їх раціональну єдність. Саме таку особливість наукового дослідження необхідно покласти в основу під час аналізу державно-владних феноменів, процесів загалом, комплексно, з урахуванням теоретико-методологічних, інституційно-правових та практичних (соціально-культурних, психологічних тощо) аспектів функціонування сфери державної влади.

Сьогодні такий системний розгляд державно-владних явищ фактично не здійснюється. Увесь конгломерат соціально-гуманітарних наукових напрямів досліджує цей феномен або із структурно-функціональних позицій, або з формально-юридичної позиції, а інші аспекти її функціонування по суті не враховуються. Політичні науки в пострадянський період, на відміну від юридичних, активно оновлюються. Варто констатувати, що напрацювання останніх років у межах політологічної системи знання фактично не використовуються у юриспруденції. Загалом треба визнати відсутність міждисциплінарного діалогу у межах дослідження державно-владних явищ, її правового соціального вияву, інституційно-нормативних, структурно-функціональних, формальних і неформальних форм їх організації та функціонування.

Одну зі спроб синтезу формально-юридичного та політологічного знання зробив В. Халіпов, який наполягає на необхідності формувати окрему галузь знання – кратологію, яка “символізує появу давно назрілої і до того ж фактично нової, фундаментальної, єдиної, цілісної науки, нового ведучого наукового напрямку, їх остаточного оформлення. У їх фокусі проявляється власне сам феномен влади і передусім влада державна” [1, с. 3].

Однак, як вказують сучасні російські науковці В. Любашиц, А. Мордовцев, А. Мамичев, “...незважаючи на пафосність проекту та його поки що теоретичну незатребуваність (з урахуванням, що така комплексна галузь знань поки що не встановилася), В. Халіпов цілком чітко вловив затребуваність і необхідність розгляду державної влади як комплексного феномену” [2, с. 10]. Безперечним є й те, що “чисте” юридичне осмислення державного життя суспільства далеко не завжди здатне давати відчутні (і теоретично, і практично) результати, бо різні іпостасі соціальності ніколи не існують ізольовано, але взаємодоповнюють і розвивають одна одну.

Теоретичне осмислення самого феномену влади, як і його концептуалізація, стикається з проблемою непереборного релятивізму. Це пов’язано з методологічною проблемою про те, що жодна

раціонально і логічно вибудована концепція влади не може стати універсальною, інваріантною і отримати загальне визнання.

Очевидно, що політико-правову природу і соціокультурну специфіку державного владарювання не можна зрозуміти лише на тлі, яке забезпечує ізолювана наука про державу. Тому назріла потреба і теоретико-методологічного оновлення теорії державної влади, як вказує О. Святоцький, “демонополізації та використання нею нових підходів” [3, с. 55], і системного розгляду різних тенденцій і стійких констант відтворення у вітчизняному суспільстві цього політичного, правового та соціокультурного феномену. Як зазначає С. Котляревський: “...природа державного владарювання, без сумніву, може бути усвідомлена тільки на фоні більш широкому, ніж той, що може дати ізолювана наука про державу” [4, с. 23].

Правова природа державно-владних явищ являє собою багатошаровий та цілісний феномен, для дослідження якого використовуємо міждисциплінарний підхід, який містить елементи, методи і принципи різних сфер суспільного життя, що потребують вибору методологічних підходів та методологічного інструментарію усіх наукових гуманітарних дисциплін для вивчення предмета у різних ракурсах вияву та на різних рівнях.

Цю позицію обґрунтуємо такими аргументами: 1) державно-владні явища є унікальним соціальним феноменом, що розвивається динамічно і має свою буттєву основу ще з первісного суспільства, тому кожний етап цивілізаційного розвитку приносить власні алгоритми та особливості державно-владних явищ, що пластами накладаються, сублімуються та інтегруються в сучасному вияві владних відносин, тому історико-цивілізаційна цілісність дослідження дає комплексне розуміння феномену; 2) широковимірність феномену владних відносин дала змогу досліджувати їх вияви в межах різних наукових знань та шкіл: юриспруденції, політології, філософії, соціології, етики, культурології тощо, тому цілісне поєднання накопичених знань становить наукову базу досліджуваного феномену, поряд із цим трактується по-різному залежно від світоглядних підходів до розуміння природи і сутності державної влади, тому залишається “загадкою соціальної реальності”; 3) державно-владні явища як соціальні явища не можуть існувати у власному вакуумі, взаємовідносини державної влади та інших соціальних явищ, принаймні права, держави, політики, громадянського суспільства, культури, ментальних, національних особливостей народу, створюють сферу державно-владних відносин і повинні імплементуватися у парадигму методологіювання; 4) різнобічність інституційного вияву державно-владних явищ характерна для кожної окремої країни, тому компаративістський аналіз з абстрагуванням на єдиний стандарт вбачається прерогативним у сучасній юриспруденції; 5) всебічний аналіз глобалізаційних змін, як неодмінна парадигма досліджень нових суспільних реалій, дає змогу твердити про загальнодержавне реформування національного масштабу, проходження перехідного стану суспільства та української держави для подолання спадку радянського праворозуміння в аспекті трансформації ціннісного уявлення про державно-владні відносини, переходу від сприйняття “державна влада – тиран суспільства” до аспекта “олюднення” державної влади.

Нагальна потреба у методологічному аналізі зумовлена не тільки теоретико-науковим виміром, але й практичною правовою діяльністю. Цілком обґрунтовано розглядати раціональні смисли ірраціонального та інтенції ірраціонального в раціональному. Такий погляд допомагає аналізувати науку як своєрідну духовно-інтелектуальну практику саме людського призначення, що виявляє людиновимірність науки як асимптотичне поєднання ірраціональних і раціональних чинників, дає підстави інтерпретувати її як атрибутивно-субстанційний вимір незавершувального сходження людини до самої себе у процесі її віднаходження у бутті [5, с. 75]. Оскільки вибір векторів правової політики держави, інституційного виміру влади, політичних та правових процесів розбудови національної держави, конституційної та інших реформ вимагає твердого підґрунтя у виборі правильної методологічної бази, що ґрунтувалася б не на “сліпому” перенесенні закордонних стандартів, а на світоглядних ментальних особливостях народу.

У межах задекларованої концепції неможливо сконцентруватися лише на одному науковому методі, тому плюралізм наукових підходів повинен бути покладений в основу методологіювання правових явищ. Як вказує М. Кельман, на шляху утвердження методологічного плюралізму у сучасній

українській правовій науці актуалізується пошук нових засобів пізнання явищ, фактів, а також відбувається процес докорінного переосмислення традиційних [6, с. 32]. Актуальність висвітлення плюралізму методології зумовлена тим, що виникає потреба дослідити інструментарій трансмісії між правом та правовою природою державної влади, розробити різні структуризації як аспект співіснування різних методологічних рівнів та вдосконалити, оптимізувати наукову діяльність, спиратися на розроблені нею світоглядні та загальнометодологічні орієнтири та постулати під час вироблення і реалізації державно-владного механізму. Багатоманітність використаних методів та підходів приводить до поступового осучаснення розуміння феномену державної влади, забезпечує єдність та цілеспрямованість практичної реалізації державно-правового явища.

Основою усіх державних явищ є філософські методи, спрямовані на пізнання та пошук істини, “ідеальної” державної влади. Вони є наскрізним архетипним чинником генетичного ядра науки. Очевидно, визначальні принципи такого архетипного ядра формуються в процесі історичної генези науки [5, с. 74]. Філософські методи виводять людську мислячу екзистенцію на орбіту пізнавального усвідомлення реальності через ідентифікацію буттєвого творчого начала, його безмежні потенції невичерпних можливостей та сутнісних визначеностей світу. Як зазначає М. Гаврилов: “...більш продуктивним слід визнати вимір істинності філософії за допомогою ідей. Сутність поняття “ідей” характеризує глибоку думку, задум, що визначає зміст будь-чого. Інакше кажучи, ідея виражає змістоутворююче начало цілісності, в ній є щось загальне від ідеалу. Філософська ідея виражає “суть цілісності” [7, с. 58], тобто дає можливість цілісно оцінити державно-владні явища з погляду комплексної соціальності та вказує на їх ідейну онтологічну конструкцію.

Загальнонаукові методи застосовуються для дослідження державно-владних явищ у зв'язку з тим, що державні відносини не існують як окремі наукові категорії лише правознавства, а існують як один із соціальних феноменів суспільства, тому й досліджуватися мають у межах методів, що властиві усім наукам. У межах пізнання необхідно не тільки виявити універсальні абстрактні усталені методологічні принципи для юридичної науки, але й здійснити пошук різних імперативів серед усього різноманіття державно-владних, політико-соціальних ідеалів.

Третя група необхідних методів у межах правового поля державно-владного методологіювання – це спеціально-наукові методи. Враховуючи їх особливу актуальність, дослідимо їх детальніше.

Безперечний факт дійсності, від якого можна відштовхуватися під час аналізу державно-владних явищ, полягає у тому, що вони виступають субстанціями взаємодії між людьми. Тобто саме взаємодія виступає як вихідний або відправний пункт в поясненні державно-владних явищ. Пояснити владу – означає показати і розкрити, як влада “виникає” із взаємодії між людьми, чому саме взаємодія між людьми породжує феномен державної влади. Метою застосування конкретно-соціологічних методів є отримання інформації про дієвість, ефективність державно-правових інститутів, конкретизація чинників, від яких залежить ступінь правильності, верифікованості понять суб'єктами права. Використання конкретно-соціологічних методів спрямоване на уточнення передумов і чинників уніфікованого, відповідно до волі правотворця, розуміння текстів нормативно-правових актів виконавцями [8, с. 43], усвідомлення владного рішення і його реалізаційних передумов. Державна влада у своєму правовому вияві покликана бути “арбітром” у соціальному конфлікті, який неминуче існує у будь-якому суспільстві, тому застосування вищезазначеного підходу дає можливість сконцентруватися на публічних та приватних інтересах у межах владної парадигми, конфлікті соціально-ментального простору культурної сфери та конфлікті “індивідуального Я” в межах правового простору державної влади.

Формально-юридичний метод дає можливість визначити у досліджуваному предметі взаємозв'язок внутрішнього змісту державно-владних явищ і їх форми. Зміни у будь-якому традиційному суспільстві не довільні. Трансформація інститутів державної влади задається самою традицією зсередини. Кожне суспільство, як зазначає С. Ейзенштадт, “...має реальні і символічні події минулого, порядок і образи якого є ядром колективної ідентичності (традиційного суспільства), визначенням міри і природи його соціальних і культурних змін”. Традиція у цьому суспільстві слугує не тільки символом безперервності, а й визначником меж інновацій і головним критерієм їх законності, а також критерієм соціальної активності” [9, с. 31]. Отже, неправильно буде протиставляти ці дві тенденції в суспільному

розвитку. Усякий сучасний стан держави і права – це взаємозв'язок і взаємозумовленість попередніх етапів розвитку, що вміщуються у змісті державної влади, та майбутніх перспектив і цілей, які детермінують її форму.

Юридіко-статистичний метод використовує статистичні, цифрові, математичні виміри до правових фактів. Так, за їх допомогою можливо проілюструвати матеріальні критерії виміру державно-владних явищ, особливо у світлі реальної участі громадян у діяльності державної влади, економічні показники ефективності влади, рівень довіри громадян до влади в Україні, знання громадянами своїх політичних прав та проілюструвати реальну можливість доступу людини до державної влади. Вказане сприятиме аналізу сучасного стану правової реальності інституційного виміру державної влади та даватиме змогу разом з методом узагальнення юридичної практики подати пропозиції подолання патології правового вияву державно-владних явищ.

Історико-юридичний метод дає змогу розглядати державно-владні явища в аспекті її онтологічного генезису також встановленням ціннісних та гносеологічних ознак досліджуваного явища на деяких історичних етапах розвитку державності, передбачає вивчення права та держави, державної влади, з огляду на його історичну еволюцію. Як будь-який метод, він вимагає передусім знання його вихідних пунктів, з'ясування його позитивних і негативних сторін, що дає змогу наблизитися і до самої техніки історико-юридичного методу [10, с. 5]. Зокрема, для сучасного розуміння влади потрібно здійснити аналіз історичних джерел права, серед яких є і первинні джерела права на українських землях, і визначні світові юридичні джерела. Це, скажімо, Закони Ману, Іларіонове “Слово про закон і благодать”, “Повчання дітям” Володимира Мономаха, Пакти і конституції законів та вольностей Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика), програмні документи ОУН та низка інших національних і міжнародних актів. На основі історичного досвіду минулого можна виявити недоліки, прогалини та закономірності вияву державно-владних явищ.

Юридіко-догматичний метод дає можливість проаналізувати чинні нормативні акти і визначити наявні в них фактори правового вираження державної влади, виявити її правову природу. Слушно зазначає М. Козюбра, що, “...як один із найбільш “заформалізованих” способів відтворення дійсності, закон спроможний “заморожувати” закладені в його нормах ідеї, поняття і правила. На відміну від динамічної змінюваності суспільного життя, норми закону є “застиглою”, “омертвілою” формою. Така відносна їх незмінюваність є однією з необхідних властивостей норм права, важливою стороною їх інструментально-ціннісної характеристики. Саме завдяки їй забезпечується відносна стабільність регулювання суспільних відносин, без чого право немислиме” [11, с. 27].

Порівняння – це один з основних логічних прийомів пізнання зовнішнього світу, його предметів і явищ, що починається з того, що ми їх відрізняємо від усіх інших предметів і встановлюємо їх схожість з родовими предметами [12, с. 169]. Застосування порівняльно-правового методу виступає як “ефективний засіб комплексного дослідження державно-правових проблем та явищ” [13, с. 55]. За його допомогою можна звернутися до досвіду інших країн, їх нормативної бази та практики.

Метод правового моделювання необхідно застосувати для створення моделі державної влади, що допоможе виявити її правову природу шляхом уявної ідеалізації та абстрагування. Споглядаючи історію та сьогодення різних політичних режимів і систем, структурних моделей організації діяльності органів влади та політичного управління, доходимо думки, з одного боку, про їх велике розмаїття, а з іншого, – про спільність багатьох ознак та їх складових елементів. Звичайно, не можна однозначно виокремити ті закономірності та складники, які варто вважати стрижневими й моделетворними, але необхідно, аналізуючи їх, сформулювати власне бачення та розуміння вищезазначених процесів. Моделювання містить в собі елементи ідеалізації. Ідеальні об'єкти мають чимало переваг і, будучи отримані в результаті складної розумової діяльності, вони дозволяють значно спростити складні системи, відтак складний процес можна представити немовби в “чистому” вигляді, що значно полегшує виявлення істотних зв'язків, формулювання законів [14, с. 21].

Юридічна мова – один з найважливіших елементів, що конститує правові явища в самостійні соціальні інститути. Як зауважує Ю. Оборотов, юридічна наука визначає “магістральний розвиток мови права в юридічній теорії та практиці” [15, с. 110]. Юридіко-лінгвістичний підхід дає змогу обґрунтувати особливості мовного вираження правової норми, неточності термінологічно-мовного оформлення текстів нормативно-правових актів завдяки використанню юридічних, а також інших спеціальних знань.

Метод контент-аналізу правових актів можна використовувати як метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення соціальних фактів і тенденцій, відображених у цих документах. Прийнятність цього методу для аналізу предмета дослідження виявляється у тому, що він допомагає вивчати нормативні акти в їх соціальному контексті.

Обґрунтовано положення про необхідність зміни методологічної основи дослідження проблеми державної влади. Процес “олюднення” права та усіх державних явищ, що послужив фундаментом нової методологічної парадигми сучасного суспільства, вимагає свідомого розуміння владного потенціалу, узагальнення механізму його правового вияву, доступності і можливості контролю владного веління з боку громадянського суспільства та формування державної влади на основі правових принципів її функціонування.

Висновки. В основу методологіювання сфери державно-владних явищ та відносин потрібно покласти комплементарно-цілісну концепцію, яка шляхом системного пізнання державно-правової субстанції дає змогу досягти універсального розуміння державної влади та об’єктивно спрямована на консолідацію науково-полярних ідей на досліджуване явище у їх раціональну єдність. Широковимірність феномену влади зумовлює потребу використання плюралізму наукових методів та підходів. Державно-владні явища становлять багаточаровий та цілісний феномен, для дослідження якого необхідно використовувати міждисциплінарний підхід, який містить елементи, методи і принципи різних сфер суспільного життя, що потребують вибору методологічних підходів та методологічного інструментарію усіх наукових гуманітарних дисциплін для вивчення предмета у різних ракурсах вияву та на різних рівнях.

Методологічним підґрунтям дослідження державно-владних явищ виступають філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи, які надають можливість комплексно та широко проаналізувати сферу державної влади.

1. Халіпов В. Ф. *Кратология – наука о власти: концепция* / В. Ф. Халіпов. – М.: Экономика, 2002. – 367 с.
2. *Государственная власть: парадигма, методология и типология: монографія* / В. Я. Любашиц, А. Ю. Мордовцев, А. Ю. Мамычев. – М.: Юрлитинформ, 2013. – Ч. 1. – 400 с.
3. Святоцький О. Роль юридичного журналу “Право України” у сприянні розвитку національної правової доктрини / О. Святоцький // *Право України*. – 2013. – № 9. – С. 55–71.
4. Котляревський С. А. *Власть и право: проблема правового государства* / С. А. Котляревський. – М.: Мысль, 1915. – 421 с.
5. Мельник В. П. *Філософія. Наука. Техніка: методолого-світоглядний аналіз* / В. П. Мельник. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – 592 с.
6. Кельман М. С. *Юридична наука: проблеми методології* / М. С. Кельман. – Тернопіль: Терно-граф, 2011. – 492 с.
7. Гаврилов М. І. *Філософія демократичної державності* / М. І. Гаврилов. – Донецьк: Вебер (Донецька філія), 2007. – 380 с.
8. Чулінда Л. І. *Методологія плебсології* / Л. І. Чулінда // *Плебсологічне осмислення перспектив розвитку української держави: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф., 20 травня 2010 р.: [матер. доп. та вист.]* / ред. Б. І. Андрусишин [та ін.]. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – Вип. 3. – С. 27–44.
9. Лурье С. В. *Метаморфозы традиционного сознания: опыт разработки теоретических основ (этнопсихологических) и их применения к анализу исторического и этнографического материала* / С. В. Лурье. – СПб.: Тип. им. Котлякова, 1994. – 288 с.
10. Костицький М. В. *Методологія пізнання української історико-правової діяльності* / М. В. Костицький // *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Сер. “Юрид. науки”*. – 1994. – Вип. 30. – С. 3–7.
11. Козюбра М. *Правовий закон: проблема критеріїв* / М. Козюбра // *Вісник Академії правових наук України*. – 2003. – № 2/3. – С. 83–95.
12. Львова О. Л. *Поняття та підходи до порівняльного аналізу державно-правових явищ* / О. Л. Львова // *Правові системи сучасності: навч. посіб. / за ред. Ю. С. Шемиуценка*. – К.: Юрид. думка, 2012. – С. 168–187.
13. Макаренко Л. О. *Порівняння як метод дослідження державно-правових явищ* / Л. О. Макаренко // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр. / за ред. Ю. С. Шемиуценка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюк, І. С. Гриценка; упоряд.: О. В. Кресін, І. М. Ситар*. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 620 с.
14. *Методи наукових досліджень: навч. посіб. / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Гаращенко*. – Х.: ХПІ, 2009. – 142 с.
15. *Оборотов Ю. Загальнотеоретична юриспруденція в сучасній теорії держави і права* / Ю. Оборотов // *Право України*. – 2013. – № 9. – С. 103–115.